

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ РОДИТЕЛИ И ЮНОШИ

Мирена Василева

Здравият разум подсказва, че психологията е от огромна полза за обществото като цяло, а функционирането на обществото зависи от начина, по който хората се държат и взаимодействат.

По самата си природа ние сме “социални животни”, но някои човешки отношения са твърде озадачаващи. Например хората не осъзнават, че в брака неизбежно възникват конфликти или че родителите и децата са обикновено свързани помежду си за цял живот. Друга причина за разкъсването на взаимовръзките е липсата на социални умения, необходими за поддържането и управлението на всяка от тях (Аргайл, М., М. Хендерсън, 1989).

Връзката на общуването е “тъканта” на човешкото всекидневие, с проблемите, които всеки човек е принуден да решава в многообразните житейски ситуации. Всичко, с което човек се сблъсква в своя житейски път, е свързано с общуването и се проектира с него. Първо, защото в общуването възникват много от въпросите, които животът поставя за решаване пред личността. Създаването на семейство, влошаване на колегиалните отношения или семейни конфликти – всички тези проблемни ситуации изискват специални условия, въпреки че с течение на времето се формират “автоматизирани” образци на поведение (Аргайл, М., М. Хендерсън, 1989).

Второ, защото именно *в общуването* човек намира източник на *социалната подкрепа*, без която едва ли е способен да се справи с всички тези перипетии на всекидневието. Именно социалната подкрепа, която осигурява на личността – била тя във вид на съчувствие, съвет или

практическа помощ е дълбоката причина за високия ценностен статус на междуличностните отношения.

Въпросите се въртят около това *как трябва да се отнасяме към човека*, как може и как трябва да бъде правено това, какво може да се очаква като възможност в развитието и какво не би трябвало въобще да очакваме от него.

Един от проблемите , вълнуващи родителите на младите хора, е този за тревогите на родителите, свързани с поведението на юношите. Трябва да се има предвид, че юношеството е период на големи семейни конфликти, възрастта на крайностите, най-лабилната и в края на краищата най-нешащната възраст в живота на човека. А тази тъй уязвима възраст се сблъсква с най-дебелите стени, които някога са съществували.

Юношеството има и своите болести, както всеки период от живота на човека. Това е и периодът на критичното преосмисляне на всички кризи, разрешени или не в предишни стадии (Ериксън, Е., 1996).

В тази възраст юношата постепенно се откъсва от родителското влияние и приема за модел на подражание ценностите на своето социално обкръжение. Но тук е и големият риск от объркване на ролите, от разминаване на критериите и от възпрепятстване на усещането за собствена идентичност. Понякога моделите на обкръжението са толкова неясни и същевременно толкова силни, че юношата „се губи“, в тях и се отчуждава от себе си, затваря се в своята неоформена, неизградена личностна черупка. Това от своя страна довежда до усещане за тревожност и несигурност, а оттам и до „криза на идентичността“, според Ериксън (Ериксън, Е., 1996).

Формирането на Аз-а в ранно детство изгражда душевния живот на моралната личност.

Съществена психо-физиологична особеност през този период е бурното *физическо* и *полово* развитие, което не винаги се осъзнава и преживява като процес. При всяко дете тези промени протичат по строго *индивидуален начин*. Под влияние на усиленото функциониране на жлезите с вътрешна секреция се повишава възбудимостта на нервната система. Затова често се наблюдават повишена реактивност и раздразнителност, висока степен на обида и резки и неочаквани поведенчески реакции. Тази особеност следва да се познава и разбира от възрастните, за да проявяват повишена толерантност спрямо необичайното поведение на юношата (Деларош, П., 2004).

Бурното физическо и полово развитие поражда интереса на юношата към другия пол, към половите взаимоотношения. В същото време се засилва и интересът към собствената външност. Но на тази възраст детето не е готово нито интелектуално, нито социално да разрешава зараждащите се полови потребности. Необходимо е възрастните да помогнат на подрастващите да осмислят и разберат същността на половите и брачни взаимоотношения между мъжа и жената.

Груповото въздействие върху отделната личност в този период също оказва влияние за психичното ѝ развитие. Като правило юношата е лесно податлив на групов натиск както в официалните, така и в неофициалните (неформалните) групи.

Започва формирането на фундаменталните личностни потребности от общуване с връстниците и *самоутвърждаване*. В процеса на удовлетворяването им юношата формира нормите и идеалите на социалната среда, реструктурира йерархията на своите ценности, осмисля целите, към които се стреми. В процеса на социалната си идентификация и реализация

той среща редица вътрешни (психични) противоречия, които сам не е в състояние да осъзнае и съответно да разреши (Деларош, П., 2004).

Доминиращ мотив в поведението в тази възраст заема потребността от *самоутвърждаване*. Понякога тя е толкова силна, че се реализира чрез аморални и асоциални постъпки, което е характерно най-вече за трудните деца. Липсата на *авторитет сред връстниците*, накърнената чест и достойнство са най-голямото унижение за юношата. Ето защо детето рязко и злобно реагира на всички забележки, които му се правят в присъствието на другите ученици (Деларош, П., 2004). Аналогично е положението и в *отношенията с родителите*. Налице е социално-психологическа ситуация за възникване на конфликти с възрастните. *Подкрепленията* (наградите и наказанията), които се правят в този възрастов период, изискват голямо майсторство. То се основава на детайлно познаване и зачитане на особеностите на тази възраст, толерантност, търпение и тактичност в общуването.

При юношата е силна и *потребността от одобрение*. Затова учениците се стремят да попаднат в такива контактни групи, където биха получили най-висока оценка (референтни групи). За съжаление не са редки случаите, при които личностно значимите оценки се получават в групи с асоциално поведение.

Юношата упорито и активно търси подходящи и верни приятели, но не винаги намира такива, които оценява като достойни. В това се състои и следващата трудност на тази възраст.

Формирането на юношески групи, както и груповите взаимоотношения се характеризират с изключителна динамичност.

Мястото, което юношата заема в групата, има за него особено психологическо значение. Изследванията показват, че трудните деца не се

ползват със симпатията на връстниците си, с тях не се контактува често и те винаги са аутсайдери (по периферията на груповите отношения). От своя страна изолираните деца се обособяват в група със свои лидери и свои интереси. Наличието на подобни групи в класа създава големи психолого педагогически проблеми.

Съществен резултат в психичното развитие е оформянето на самосъзнанието. Самосъзнанието на юношата, както и свързаните с него Аз-концепция и Аз-образ са в центъра на личностната структура. На тяхна основа възниква и ориентацията към *самооценката*. Ясната и устойчива самооценка и основаното на нея ниво на претенции поражда една нова специфична личностна потребност – да се поставят цели и задачи, които не са свързани с изискванията на другите, а със самооценката на собствените възможности (Янгс, Б., 1999).

Социалната ситуация, от която зависи психичното развитие на юношата, в голяма степен се определя и от *семейството*. Необходимо е родителите и по-възрастните членове на семейството да познават особеностите на юношеската възраст и да се стремят да съдействат на детето да преодолее трудностите ѝ, като се отнасят с любов, уважение и доверие към бъдещия пълноправен гражданин (Адлер, А., 1996). Родителите трябва да подпомагат децата при преодоляване на трудности, свързани с учението и общуването, да дават честен и искрен отговор на многочислените въпроси в областта на интимните, морални и социални взаимоотношения. Любовта и доверието, компетентните отговори и съвети са основният „инструмент“ на родителите, с които те ще помогнат на своето дете да стане възрастен и равноправен на тях човек.

Способността да се разбират противоречивите факти и ситуации влияе върху отношенията между деца и родители. Юношите сравняват

образите за идеалните родители с реалните родители, които всекидневно наблюдават. Често те критично се отнасят към социалните институции, включително семейството и родителите. Установени са редица факти:

- Както извънредно строгото възпитание, така и задоволеността на всички потребности се свързват с по-ранна сексуална активност на подрастващите. Умерената строгост по отношение на тази възрастова група довежда до най-добри резултати (Крайг, Г., 2000). Сексуално активно подрастващите по-често съобщават за лоши отношения със своите родители.

- Нараства количеството на семейните спорове. Битките, които се разгарят по повод на ежедневни дейности (домашни задачи, обличане, учене, семейни обеда), позволяват на юношите чрез сравнително незначителни проблеми да проверят *степента на своята независимост* в безопасна семейна обстановка. Физически думата *преговори* е една от най-важните в тази възраст. Повечето психолози вместо да говорят за бунт и болезнено отделяне на юношите от семейството, предпочитат да описват периода като време, когато родителите и децата се договарят за нови взаимоотношения помежду си (Крайг, Г., 2000).

Фласт установява, че юношите със силни усещания за своята индивидуалност са възпитани в семейства, където родителите не само им предлагат ръководство и успех, но им позволяват и да изразят собствените си възгледи.

- Един от аспектите на мисленето на равнище на формалните операции е способността да се анализират собствените мисловни процеси. Изявява се особен вид егоцентризъм. Юношите са склонни да предполагат, че те и тяхното поведение са толкова интересни за другите, както за самите тях. На тях не им се отдава да поставят граница между собствените си интереси и тези на другите хора. Елкинд и Боуен установяват, че юношите

твърде много се безпокоят за това, което другите хора ще научат за техните недостатъци. Представата, че другите хора непрекъснато наблюдават и оценяват поведението им, е получила наименованието *въображаема аудитория*. Тя е често причина за срамежливостта и болезненото реагиране към мнението на другите хора. (Крайг, Г., 2000).

Съществена особеност на подрастващата възраст е *склонността към рисковото поведение*. Това е резултат най-често от недооценяване на вероятността за печален изход, с други думи, юношите се считат за *неуязвими*.

В юношеска възраст се увеличава вероятността от нарастване на *стресогенните реакции и депресията*. Най-често се посочват следните фактори:

- негативна представа за образа и промените в собственото тяло;
- фиксиране на възможни негативни изходи в собственото бъдеще;
- проблеми, свързани с психичното здраве на родителите или дисфункция на семейството;
- съпружески конфликти или развод и икономически затруднения в семейството;
- ниска степен на популярност сред връстниците;
- ниска степен на училищна успеваемост (по-често при момчетата, отколкото при момичетата) (Крайг, Г., 2000).

Склонността към рискови поведение или към депресия може да се намали с три групи фактори: добри отношения с родителите, а в края на периода и с връстниците; нарастване на компетентността в конкретна професионална сфера; увеличаване на поддръжката и отговорността за другите хора (Крайг, Г., 2000).

В заключение може да се каже, че самооценката е от централно значение за това, което правим от живота си – лоялността, която изпитваме към развиването на себе си и към полагането на грижите за другите, – и е в ядрото на всичко, което ще постигне юношата в живота си. Самооценката се формира в семейството от родителите и затова е много важно отношението на родителите към юношата. *Изкуство е да си добър приятел с детето си.*

Тъй като самооценката е толкова важна за всички човешки начинания, трябва да знаем как най-добре можем да използваме времето си като родители, за да помогнем на нашите деца в юношеска възраст да развият чувството на Аз, което ще им даде вътрешна сила и мотивация, ще формулира у тях желание да постигат високи цели и ще им помогне да създават за себе си удовлетворяващ и целенасочен живот. Това е една от най-важните роли на родителството.

Самооценката влияе върху всичко, което правим и казваме, защото поведението ни е в съответствие с вътрешната картина, която имаме за себе си. Това е вярно както за децата, така и за възрастните. Действията на детето ви в юношеска възраст произтичат от тази картина за себе си и влияят върху начина, по който то се отнася към себе си и към околните, както и върху степента, до която ви обича и уважава (Янгс, Б., 1999). Тя ще влияе върху представянето му в училище, ще определя колко способно и компетентно ще стане и до каква степен ще бъде харесвано и приемано от другите и на свой ред ще демонстрира приемане.

Хората искат и имат нужда да са значими. Всички ние се стремим да използваме времето си – веществото на живота ни – за нещо специално. Това е толкова вярно за децата, колкото и за възрастните. Когато не се чувстваме ценени (от себе си и от другите), сме натъжени. Без стойност и ценност се чувстваме извън строя. Резултатът е, че оценката, която имаме за

вътрешната си ценност, е снижена. Ниската самооценка е болезнена и се усеща на много съществено равнище. Това чувство е червено знаме – то посочва, че е време за човешка „поправка“ (Янгс, Б., 1999).

Най-добрата възможност, с която юношата разполага за осигуряване на високо равнище на самооценка, е родителите му да я имат, да я моделират и да искат да я внушат и на него. Ако те го отглеждат с любов и уважение, това му позволява да преживее постоянно и доброжелателно приемане, дава му подкрепящата структура на подходящи правила и разумни очаквания, ако родителите не контролират тези очаквания и помагат на детето си да вярва в способностите и в добротата си – тогава то има шанс да интернализира тези нагласи, а следователно и да придобие основата на здрава самооценка.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Адлер, А.** (1996) *Индивидуална психология, I част*. София: Евразия
2. **Аргайл, М., М. Хендерсън.** (1989) *Психология на човешките взаимоотношения*. София: Наука и изкуство
3. **Деларош, П.** (2004) *Юношеството*. Център за образователни програми и социални инициативи
4. **Ериксън, Е.** (1996) *Идентичност. Младост и криза*. София: Наука и изкуство
5. **Крайг, М.** (2000) *Психология развития*. Москва: Питер
6. **Янгс, Б.** (1999) *Как да развиете самооценката на вашето дете*. София: Наука и изкуство